

YEZİDİLERİNİN YAŞAM PRATİKLERİ VE KİMLİK ALGISI

Şakire ÇELİK

Arş.Grv., Mardin Artuklu Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet

Uzun yıllar olumsuz koşullar altında varlıklarını koruyup günümüze ulaşan Yezidiler, son yıllarda akademik çalışmalara konu olmaya başlamışlardır. Bu çalışmalar genellikle söz konusu topluluğu bir yerel halk çerçevesi içinde ele alıp geleneksel ilişkilerine odaklanmaktadır.

Bu çalışma Yezidilerin kimlik algısı ve kendini tarif etme refleksi, gelenek, görenek, peygamberlik, kitap ve kutsal mekân inançları; tabuları ve ekonomik hayatları bağlamında ele alınmıştır.

Ancak, kimlik arayışlarının damgasını vurduğu yakın tarih Yezidileri de etkilemiş ve “kendini tarif etme” duygusu gelişmeye başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Yezidilik, Yezidiler, Yezidi inançları, Yezidi tarihi, adet gelenek ve görenekleri, Yezidi kimliği.

Abstract

Living Practises and Identity Perception of Yezidis

In this work there is some general information on Yezidis. Later, the perception of their identity is addressed in the context of tradition, prophecy, their beliefs of scripture and holy space, their taboos and economic life. Then by taking the interviewees

ideas as central “Yezidis’ the perception of identity” is discussed.

Yezidis who survived in hard conditions until today have started to be subject of academic work in recent years. These works usually accepts the aforementioned community within the framework of a local public and focus on its traditional relations.

However, the near history where the pursuit of identities become dominant also affected Yezidis and these communities have started developing a sense of description of themselves.

Keywords: Yezidi, Religion, Yezidis, Yezidi belief, history and culture of Yezidis, Yezidi identity.

Kurte

Di Nav Êzidiyan De Prafkên Jiyanê û Têgeha Nasnameyê

Di salên dawî de, Êzidî, ku di nav derawên neyînî de hebûna xwe parastine û xwe gihandine roja îro, dibin xebatên akademîk. Ev xebat, bi gelemperî, civata navborî weke gelekê çîgeyî dipejirînin û li ser têkiliyên wan ên kevneşopî hûr dibin.

Ev xebat li ser têgeha nasnameyê û refleksên xwe danasîna Êzidiyan, kevneşopî, bastanî, pêxemberî, pirtûk û baweriyên warên pîroz, tabû û jiyana wan a aborî radiweste. Çawa ku lêgerînên nasnameyê ku mora xwe li dîroka nêzik dane, bandorê li ser Êzidiyan jî kirine û di vê civatê hesta “terîfkirina xwe bi xwe” jî pêş de birine.

Peyvên Sereke: Êzdayetî, Êzidî, Baweriyên Êzidiyan, Dîroka Êzidiyan, Nasnameya Êzdayetî.

چکیده

زندگی عملی یزیدیان و شناخت شناسنامه آنها

یزیدیان که در طول سالین دراز تا زمان معاصر وجود خود را حفظ نموده اند، در سالهای اخیر مورد مطالعات آکادمیک قرار گرفته اند. این مطالعات بطور کلی

این جامعه را درون يك چارچوب محلي مردي مورد بحث قرار داده و بر روي روابط سنتي آنان بررسي کرده اند.

این مطالعات روي موضوعات شناخت شخصیت آنها و واکنش شان در تعريف از خود، سنت، آیین، پیامبري، کتاب و باورهاي مکان مقدس، اسناد و زندگيهاي اقتصادي کار کرده است.

ولیکن در تاريخ معاصر مهر شناخت شناسنامه را بر یزیدیان هم زده و آنها را نیز تحت تاثیر قرار داده است و احساس "شناساندن خود" بروز کرده است.

کلمات کلیدی: یزیدی، یزیدیان، باورهاي یزیدی، تاريخ یزیدی، عادت و رسوم و آیین ها، شناسنامه یزید

المخلص

اليزيديون الذين حافظوا على كيانهم خلال سنوات طويلة تحت ظروف صعبة أصبحوا موضوع دراسات أكاديمية. وهذه الدراسات تركزت على عاداتهم وعلاقاتهم بالمجتمع المحيط بهم. فهذا البحث يتركز على هوية اليزيديين وتقاليدهم ونظرتهم إلى النبوة والكتب المقدسة والأماكن المقدسة لديهم وحياتهم الاقتصادية. لكن ظاهرة البحث عن الهوية أثرت على الطائفة في الآونة الأخيرة وطورت لديهم شعور التعريف بأنفسهم.

الكلمات الأساسية: اليزيدية، اليزيديون، المعتقدات اليزيدية، تاريخ اليزيدية، التقاليد والعادات، هوية اليزيدية

Giriş

Bu makale, Midyat'ın "Ağaçlıdere" köyünde yaşayan "Binno Aydın" isimli Yezidiyle yapılan görüşme ve konuyla ilgili daha önce hazırlanmış temel referanslardan hareketle hazırlanmıştır. Yapılan görüşmeler sırasında görüşmecinin isteği üzerine ses kayıt veya kamera benzeri cihazlar kullanılmamış, aktarılmasını istemediği bilgiler makalede yer almamıştır.

Yezidilikle ilgili çok fazla bilgiye sahip olun(a)mamasının sebeplerinden biri Yezidiliğin bir "sır" dini olması ve Yezidiliği yaymanın yasak oluşudur. Bu olgunun bir başka sebebi de Yezidilerin cemaat dışından kişilere dinleri hakkında bilgi vermek istememeleridir. Fakat özellikle, Avrupa ülkelerine göç eden Yezidiler, bu kabuğu kırdıkları gibi dinleri hakkında bilgi vermeye başlayarak yanlış anlaşılmanın önüne geçmeye çalıştıklarını ifade ederler. İnançlarını

tanıtma sebepleri arasında, Almanya'ya yapılan iltica taleplerinde "bilinmeyen bir tarikat"ın mensubu olarak görülmelerinin etkili olduğunu belirtirler. (Yalkut, 2002, s.59).

Bununla birlikte Yezidi toplumunun güvenlik kaygısı, kaynak kişinin hâlâ taşıdığı bir kaygıdır. Bu yüzden kaynak kişi gibi köyün adı da kodlanarak verilmiştir. Bu anlamda, kaynak kişi, Binno Aydın da söz konusu süreçten etkilenmiştir. Binno Aydın 1949 yılında doğmuş, ilkokul mezunu, on çocuğu iki eşi olan bir Yezidir. Aydın, 1992 yılında Almanya'ya gitmiş, 2000 yılında Türkiye'ye dönüş yapmış, yılın altı ayını Türkiye'de diğer altı ayını ise Almanya'da geçirmektedir.

Yezidiler'in yaşadıkları bölgelere tarihsel ve coğrafi daireden bakıldığında topluluk Irak, Suriye, Türkiye, Ermenistan ve Gürcistan'da yaşadıkları görülür. Yezidiler baskılara maruz kaldıkları gerekçesiyle Almanya, İsviçre, Belçika Fransa gibi Avrupa ülkelerine iltica etmişlerdir. Dağınık fakat yoğun olmayan bir nüfusa sahip olan Yezidilerin ana dili Kürtçedir (Adsay, 2011, s.1). Önemli bir bölümü Kuzey Irak'ın Şeyhan, Sincar, Ba'şik ve Duhok merkezi ile çevresindeki köylerde yaşamaktadır (Açıkyıldız, 2010, s.33). Türkiye sınırları içinde yaşayanlar Yezidiler ise Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa illerinde yaşamaktadır. Nüfusları 839'a kadar düşmüş olan Yezidiler (Taşgım, 2005, s.28-29) 2011 yılı itibariyle alandaki gözlemlere göre bu sayının 500 civarında olduğu bilinmektedir (Adsay, 2011, I).

Yukarıda belirtildiği gibi, yoğun göç son on yılda bile dramatik bir düşüş göstermiştir. Nitekim 2005 yılında resmi olarak 839 kişi (Taşgım, 2005, s.28-29) altı yıl sonra yapılan gözlemlere göre civarına kadar düşmüştür (Adsay, 2011, I).

Yezidiliğin kökenlerine bakılacak olunursa; zaman zaman Zerdüştlükle de ilişkilendirildiği görülür. Din bilimcilerin belirttiğine göre, her iki din de aynı ya da çok benzer bir kaynaktan, Hint- Avrupa kökenli bir kaynaktan çıkmadır (Yalkut, 2002, s.103). Bununla birlikte, Yezidilerin aslında Müslüman oldukları; ancak Yezidilik dininin kurucusu olduğu iddia edilen Şeyh Âdi Bin Musafir'in ölümünden sonra farklı etkilenmelere maruz kalarak İslam'dan uzaklaştıklarını savunan görüşler de vardır. Nitekim bu görüşü savunan araştırmacılar, dışa kapalı olan bölge halkının (Sincar bölgesinin) İslam dinini de yeterince bilmemelerinden dolayı eski inançları Zerdüştlük ve yörede mevcut olan Hristiyanlık dininden etkilenerek karma ve tutarsız bir din ortaya çıkardıklarını savunurlar (Okçu, 2007, s.13-14). Yezidiliğin kökenlerine dair ifade edilen bir başka görüş ise Yezidilerin kutsal mekânı olan

Musul'un batısındaki dağlık Sincar bölgesinde bulunan Laliş'teki küçük Adavi cemaatinin süreç içerisinde yaşadığı değişime odaklanmaktadır. Buna göre bu topluluk kendileri için tehlikeli gördükleri diğer bölge halklarını "atlatarak" 13 ve 14. yüzyıllarda Laliş'te küçük bir topluluk halinde Yezidilik adını alacak olan dini kurdular. Bununla birlikte Ortadoğu kökenli tek tanrılı dinlerin ve gnostik düşüncenin ağırlıkta olduğu sır dinlerinin kurucularının bilinmesinin aksine Yezidilik'in kurucusu bilinmemektedir (Sever, 1996, ss. 17-18). Bütün bu görüşlerin belli ölçülerde doğruluk payı taşımalarına rağmen, sosyal bilimin günümüzde ulaştığı objektiflikten bir ölçüde uzak ve kanılara dayalı oldukları ileri sürülebilir. Dolayısıyla bir topluluğun kendini tanımlama biçimi üzerinden bir değerlendirmeye girişmek, daha bilimsel bir tutum olmaktadır.

Yezidilikle ilgili kavramsal sorunların yanı sıra, adlandırma konusunda da çeşitli sıkıntılar söz konusudur. Nitekim "Yezidi" sözcüğü, Sünni ve Alevilerle kurulan ilişkilerde sorun çıkarmış, engelleyici olmuştur. Çünkü bu sözcük, her iki gruba da "lanetle andıkları" Emevi Halifesi I. Yezid'i (MS. 680-683) hatırlatmaktadır (Yalkut, 2002, s.84). Yezidi geleneğinde ise Halife I. Yezid, dinin yenileyicisi sayılmaktadır. Bu nedenle bazı bilim insanları Yezidi inancının oluşumunu Emevilerin giriştiği karşı harekete bağlamaktadır. Fakat Yezidiler, bu görüşü şiddetle reddetmişlerdir. Yezidilere göre tarihte Yazid bin Êzidiyan ve Emevi halifesi Yezid bin Muaviye arasında, isim benzerliği dışında bir benzerlik bulunmamaktadır. Asıl saygı duyulan Yezid muhtemelen gerçek bir tarihi kişilik değil, efsanevî bir kişiliktir (Yalkut, 2002, s. 85-86). Yezidilerin Muaviye'nin oğlu Yezid'in soyundan gelmeleri, olumsuzlayıcı bir intiba bıraksa da İslam tarihinde bir yer edinmelerini sağladığı için bir süre bu ismi kabullenmişler ve böylece şeytana tapanlar damgasından kurtulmayı düşünmüşlerdir (Yalkut, 2002, s.86). Nitekim kaynak kişi, Muaviye'nin oğlu Yezid'in peşinden gitmediklerini, kendilerini "ezdai" olarak adlandırdıklarını ve "ezdai" kelimesinin anlamının ise "Allah'a aracısız inanan halk" olduğunu ifade etmiştir. Tanrıyı ise "ezda" olarak isimlendirdiklerini belirtmiştir.

Yezidilikte Kutsal Kitap, Peygamberlik, Kutsal Mekân ve Melek Kavramları

Yezidilerin kutsal kitabı Mushaf-ı Reş ve Kitab-ı Cilve adlı kitaplardır. Bu kutsal kitaplarda bütün her şeyi yaratan tek tanrı inancı

vardır. Bu tanrı, yarattığı her şeyi idaresi altında tutar ve yönetir. Melek tavus, ruhani bir yol gösterici olarak Yezidilik inancının önemli bir bölümünü oluşturur; fakat Yezidilikte ilahi dinlerde olduğu gibi peygamberlik sistemi yoktur. Tanrı, insanlara elçi göndermeksizin doğrudan bilgi verebilir ve isterse onları doğru yola sevk edebilir (Taşgın, 2005, s.20-21). Nitekim kaynak kişi, “*Allahtan üstün kimseyi kabul etmiyorum. Melek (Melek Tavus) de Allah’ın yardımcısıdır. Bir de Güneş’i kutsal kabul ediyorum. Başka bir şeyi kabul etmem*” diyerek inancının sınırlarını belirtir.

Yezidi dininin yenileyicisi olarak büyük saygı gören Şeyh Âdi’nin aslında bir mutasavvıf olduğunu ileri süren araştırmacılar vardır (Temo, 2007, ss.1454-1455). Şeyh Âdi’nin 12. yüzyılda Hakkarili Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Laliş bölgesinde dini bir cemaatin lideri, zamanla mucizeler gösteren bir kişi olarak tanındığı, her gece Kur’anı iki kez hatmettiği şeklinde anlatılanlar da Şeyh Âdi’nin Müslüman bir mutasavvıf olduğu fikrini destekler niteliktedir. (Sever, 1996, s. 10) Fakat bazı Yezidiler açısından Şeyh Âdi’nin Müslüman bir mistik oluşu önemli değildir, çünkü Yezid gibi onun da Melek Tavus’un vücut bulmuş hali olduğuna inanırlar (Yalkut, 2002, s.63). Kaynak kişi Şeyh Âdi’nin aslında bir Müslüman olduğunu ve kendilerini Müslüman yapmaya çalıştığını belirtmiştir. Ona göre Şeyh Âdi’nin zamanında şeyhlik kurumu oluşturulmuş, ancak Yezidilikte pirlilik sistemi esastır. Bu doğrultuda günümüzde Şeyh Âdi’nin Mardin’de yaşayan Yezidi cemaatine ait bir mürit, peygamberlik sistemine inanmamakta ve Melek Tavus’un Allah’ın aracısız bir elçisi olduğunu belirtmektedir. Ona göre Şeyh Âdi’nin Müslüman bir mutasavvıftır.

Yezidilerin kutsal ülkesi Laliş olarak ifade edilir. Laliş onların gözünde kutsal nitelik taşır. Bu bölgenin Tanrı’nın ikamet ettiği bir yer olarak dünyadan daha önce yaratıldığına inanırlar. Bu yüzden de Laliş, Yezidi kültüründe merkezî bir öneme sahiptir (Yalkut, 2002, s.54). Hac ibadetlerini yerine getirmek için Ekim ayının ilk haftasında Âdi b. Musafir’in kabrinin bulunduğu bu şehre gidilir (Taşgın, 2005, s.22). Laliş’te Hristiyanlıktaki rahibelik sistemine benzer bir şekilde “fakarâ” olarak adlandırılan hiç evlenmemiş kadınlar da görev yapmaktadırlar. Baba Çavuş adlı bir başka dini görevi yerine getiren kimseler ise sürekli olarak Laliş’te kalır, tapınaktaki hizmetleri yerine getirir ve hiç evlenmezler (Taşgın, 2005, ss. 26-27). Kaynak kişi ise kutsal mekânlarının Laliş olduğunun söylendiğini ama kendisinin bu bölgeyi hiç görmediğini ifade etmiştir.

Yezidiler doğrudan Âdem'in oğlu Şahid Ben Car'ın soyundan geldiklerine inanırlar. Buna göre Şahid Ben Car, Âdem'in bir küpe dökülen ter damlasından yaratılmıştır. Sadece Âdem'in soyundan geldiklerine ve ruhlarının bir kadının ruhu karışmadığına inandıkları için kendilerini kusursuz ve seçilmiş bir ırk olarak addederler (Yalkut, 2002, s.49). Seküler bir Yezidi imajı çizen ve Yezidi dini ritüelleri hakkında derin bir bilgisi olmadığı izlenimi veren kaynak kişi ise, Âdem'le Havva'dan önce de hayatın olduğunu ve Şahid Ben Car'ın soyundan geldiklerine inanmadığını belirtmiştir.

Yezidi Kültüründe Tabular

Tabu olgusu, kapalı ya da azınlık kültürlerde bütünlüğün bir parçası oldukları, onun bir tür güvencesidirler. Dolayısıyla işlevsel oldukları söylenebilir. Bu konuda kaynak kişi; lahana, marul yememe ve tuvalet ihtiyacından sonra temizlenmeme gibi inanışların hurafe olduğunu, bir kısım Yezidinin bunlara uyduğunu bir kısmının ise uymadığını ifade etmiştir. Lahana yememe tutumu, Şeyh Âdi'nin oğullarından birinin Musul'da bir bahçede katledilmesi sonucu ortaya çıkmıştır ve bu bahçedeki lahananın bu genci yaprakları arasına alıp saklamamasına dayandırılmaktadır. Bu yüzden Şeyh Âdi'nin "Musul'un lahanası, marulu bana haramdır" dediğine inanılmaktadır. İslam dininde tüketimi yasak olan alkol konusunda ise Yezidi kültüründe herhangi bir yasak söz konusu değildir. Yezidilerin şarap ve diğer alkollü içecekleri tükettikleri ifade edilmektedir (Açıkyıldız, 2010, s.37). Kaynak kişi ise alkolün sarhoşluğa sebep vermeyecek ölçüde içildiği takdirde haram olmadığını belirtmiştir.

Diğer bir önemli tabu ise, "çember" tabusudur. Bu, dairenin Yezidilerin kendilerini gerçekleştirebilecekleri yer olarak kabul edilmesiyle ilintilidir. Nitekim böyle bir daire çizilmesi de ötekilerin Yezidilere karşı meydan okuması olarak algılanmaktadır. Dairenin dışına çıkmak küfr olarak algılanmakta, bu yüzden Yezidiler, daireden çıkmamak için direnmekte, ancak daireyi çizmiş kişi tekrar daireyi sildiği zaman dışarı çıkabilmektedirler. Dairenin silinmesi ise bir an bile olsa başka cemaatten birinin Yezidi kimliğini kabul ettiği anlamına gelir (Yalkut, 2002, s.52).

Kız İsteme ve Evlilik Törenleri

Yezidilerde evlilik kurumu, topluluk değerleri içerisinde yorumlanabilir. Bu anlamda güvenlik ve izolasyonun duygusunun en ön planda tutulduğu ritüel ve özellikleri içerir. Evlilik olgusu özel bir sırayı izler. Öncelikle kızın evine gidilerek aileye niyetlerin açıldığını, ailenin de kabul ettiği takdirde nişanın yapıldığını, yüzük takma merasimi sırasında hayırlı ve uzun ömürlü bir evlilik olmasının dilendiğini ve bundan başka dua okunmadığını ifade etmiştir. Bundan sonra, gelen misafirlere yemek, meyve ve şeker ikram edilir kızın nişan gecesi yapılır, geline altınlar takıldıktan sonra gelinin düğün hazırlıkları başlar. Nişan ve kına gecesi cuma günü, düğün ise cumartesi günü yapılır.

Yezidi kültüründe evlilik kutsal bir kurumdur, bu sebeple boşanma ender rastlanan bir durumdur. Bir evliliğe son verilmesi, ancak kadının ya da erkeğin evine bağlı olmaması ve eşini aldatmasıyla gerçekleşebilir. Yezidiler'in genellikle on on beş yaş civarlarında evlendikleri ifade edilir (Açıkyıldız, 2010, s.100). Kaynak kişi, evlilik yaşının geçmişe oranla yükseldiğini, günümüzde kadınların on sekiz, on dokuz; erkeklerin ise yirmi yaşından sonra evlendiğini belirtmiştir. Kaynak kişi, aynı zamanda evliliklerin kız ve erkeğin rızalarına bağlı olduğunu ifade etmiştir.

Yezidilerde çapraz ve paralel kuzenler arasındaki evlilikler, özellikle tercih edilmektedir. Müslüman komşularından farklı olarak yenge ve baldızla evlenme enest tabusuna girer, kaynak kişi de ölen ağabeyin eşiyle evlenilmesini sapıklık olarak gördüğünü belirtmiştir. Kendisinin çok genç yaşta ailesinin isteğiyle bir evlilik yaptığını fakat eşini sevmediğini, istediği bir kadınla ikinci evliliğini yaptığını ifade ettiği gibi Yezidilerde ikinci evliliğin sık rastlanan bir durum olmadığını da belirtmiştir. Kaynak kişi, iki eşli olmasının günah mı doğru mu yoksa yanlış mı olduğunu bilmediğini belirterek bu durumun meşruluğunu onaylamamıştır.

“Başlık parası isteme geleneği” Yezidi kültüründe, varlığını sürdüren bir gelenektir. Damadın ailesi, gelinin ailesine para veya para yerine geçecek mal ya da değerli eşya vermek zorundadır. Ödenmesi gereken bu bedel, kızın güzelliğine ve mensubu olduğu sosyal tabakaya göre değişebilir (Açıkyıldız, 2010, s.100). Kaynak kişi, evlenecek kız için başlık parası isteme geleneğinin henüz sona ermediğini, ancak para miktarının mümkün olduğunca aşağıya çekildiğini ve birkaç sene içinde bu geleneğe tamamen son vermek istediklerini ifade etmiştir. Bununla birlikte kaynak kişi, maddi imkânsızlık yaşayan ailelerin kızın çeyizi ve damada ve ailesine alınacak hediyeler için paraya ihtiyaç duyduklarını

bunun için damat tarafından para alınabileceğini söylenmiştir. Marshall'a (1999, s.60) göre başlık parası, gelin olacak kızı yetiştirdikleri için doğduğu aileye bir tazminat bedeli olarak verilir. Eriksen'e (2009, s.155) göre ise başlık parasının gerekçesi; gelin emeği ve doğurganlığı üzerindeki haklarının karşılığı olarak gelinin ailesine aktarılmasıdır. Bu görüşlere ve kaynak kişinin ifadelerine dayanarak Yezidi cemaatinin geleneklerinin bir kısmının değişikliğe uğradığı söylenebilir. Başlık parasının kadının evlendikten sonra ev işlerindeki emeği ve doğurganlığı için biçilen bedel yerine düğün ve ev kurma aşamalarında gerekli kaynağın sağlanması amacıyla kullanılmaya başladığı görülmektedir. Kız isteme ve evlilik geleneğiyle ilgili söylenmesi gereken en önemli kural "iç evlilik" yapma zorunluluğudur. Bu kurala göre bir Yezidi ancak başka bir Yezidiyle evlenebilir. "İç evlilik" sistemi kimliğin korunması noktasında en ön plana çıkan kurumdur.

Yezidilerde Göç ve Değişim

Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinde yaşayan Yezidilerle Türkiye'de yaşayan Yezidilerin kopmayan ilişkileri; karşılıklı ziyaretler ve evlilikler yoluyla devam ettiği için Avrupa'daki çoğunluğun Türkiye'deki azınlığın tasavvurlarını da etkilemesi söz konusudur (Adsay, 2011, I). Nitekim Avrupa'daki baskın kültürün etkisiyle geleneklerde değişimler gözlemlenmiştir. Bu değişimlere en iyi örneğin, eğitim olduğu kaynak kişiyle yapılan mülakatta da açıkça ortaya çıkmıştır. Avrupa'ya göç vermeden önce Yezidilerin çocuklarını okula göndermemeleri de birtakım dinsel ve geleneksel kaygıların yansıması şeklinde yorumlanmaktadır. Örneğin okula giden çocukların dinlerinden çıkmaları ihtimali ya da inançlarıyla ilgili tacize uğramaları, Yezidilerin okula bakış açılarını belirlemiştir. Zira okula giden Yezidi çocuklarının etraflarına çember çizilmesi, karşılarında yere tükürülmesi ve yanlarında "şeytan" kelimesinin telaffuz edilmesi gibi olaylarla da sıkça karşılaşmıştır. Fakat kaynak kişinin ifadeleri bu durumun değiştiği ve Yezidi çocuklarının Avrupa'da istedikleri eğitimi aldıkları doğrultusundadır.

Avrupa'ya göçün Yezidi kültürüne bir başka yansıması da "dış evlilikler" in ölümle cezalandırılmasının bir nebze önüne geçilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kaynak kişi, Türkiye'de kırsalda yaşadıklarını ve nispeten buralarda "ölümle cezalandırma"lara jandarma ve polis müdahalesinin daha geç olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Avrupa'da "dış evlilik" yaparak korunma talep eden gençlerin

cezalandırılmaları mümkün değildir. Bir başka deyişle, Yezidilerin müdahale alanlarının dışında yapılan bu tür evlilikleri kabul etmeseler de bu evliliklerin cezalandırılması noktasında herhangi bir yaptırımları ol(a)mamaktadır.

Yezidi Kimliği ve Kimlik Tanımlarının Tarihi Süreci

Kimlik, bir kişi veya grubun kendisini tanımlaması ve kendini diğer kişi veya gruplar arasında konumlamasıdır (Bilgin, 2007, s. 11) Yezidiler kendilerini Kürtçe konuşmalarına rağmen, ne tarihsel ne de ruhsal olarak “Kürtlük” üzerinden tanımlamamışlardır. Bunda inanç farklılığının etkisi olmakla birlikte, özellikle Bedirhan Bey’le somutlaştırdıkları “Yezidi katliamları”nın anılarına dayanan “düşmanlaştırma”, en önemli faktördür. (Özcoşar, 2008, ss.258-259). Bu bağlamda kaynak kişi de kendini bir “Kürt” olarak tanımlamamış, “bayrağımı, Türklüğümü seviyorum” diyerek çoğunluğun kimlik algısı üzerinden kendini tanımlamıştır. Bununla birlikte “bayrak”ı gökyüzündeki ayla ve kanla sembolleştirerek kutsallığını vurgulamıştır, fakat gökyüzüne ait diğer bir sembol olan “gökkuşağı”nın da kutsal olduğunu vurgulayarak “Kürt kimliği”ni temsil eden (sarı, kırmızı, yeşil) sembolik renkleri de yok saymamıştır.

Osmanlı Devleti’nde Yezidiler, ehli kitap içinde sayılmadıkları ve Müslümanlıktan sapmış bir toplum olarak kabul edildikleri için Osmanlı millet sisteminin dışında bırakılmışlardır. 19. yüzyılda, Avrupalılardan aldıkları destek ve Tanzimat’ın getirdiği yeniliklerle Osmanlı Devleti’ndeki statülerinde değişiklikler olmuştur. 1872 tarihli bir nizamnameyle ayrı bir millet olarak tanınmışlardır. 1890’lı yıllarda ise Yezidilere karşı bir İslamlaştırma siyaseti uygulanmaya başlamıştır. Bu siyaset karşısında tekrar Avrupalıların desteğini almışlardır. Aslında Osmanlı Devleti’nin Yezidilere bakışı İslam’ın sapkın bir mezhebi oldukları yönündedir. Diyarbekir salnamelerinde Yezidiler, ayrı bir din olarak değil bir mezhep olarak belirtilmektedir. Ancak 1913 yılında, Osmanlı Devleti Yezidiliği ayrı bir din olarak kabul etmiştir. (Özcoşar, 2008, ss. 259-260)

Cumhuriyet döneminde ise Yezidiler nüfus cüzdanlarında “İslam” yazmasını reddetmişlerdir. Devlet tarafından vatandaşlarını tanımlayıcı bir belge olan nüfus cüzdanlarının din hanesi bölümü ya boş bırakılmış ya da çarpı işareti konulmuştur. Kaynak kişi nüfus cüzdanının din hanesi bölümünde çarpı işareti olduğunu, sadece Allah’a inandıklarını, devletin de bu durumda haklı olduğunu, din hanesi bölümüne Allah yazılmasının

mümkün olmadığını belirtmiştir. Kaynak kişinin bu tür tutumları kendini tanımlama noktasında çelişkiye düştüğünün bir göstergesidir. Bugün Yezidiler de devlet de bu etnik grubu “Yezidi” olarak tanımlama konusunda net bir tavır göstermemektedir.

Midyat Ağaçlıdere Köyünden Hareketle Yezidilik İnançları ve Kimlik Algısı ve Kimlik’in Korunması

Bir Yezidi’nin hayatı, kendisine Yezidi kimliği kazandıran cemiyete kabul edilme törenlerini barındırır (Gennep, 1986, s.55). Bireyin hayatında yeni evrelere geçtiğinin işareti olan bu seremoniler, arasında en önemlileri bisk (saç kesme), sinet (sünnet), helal veya mor kirin (vaftiz), birayê axretê (ahret kardeşliği) ve dawet’tir (düğün). Bütün bu kabul törenlerinin sonuncusu olan cenaze töreni, bedendeki ruhun yaşamını tamamladığını ve o bedenini nihai olarak ölüp gittiğini, ruhun yeni bir bedende yeni bir yaşama başladığını gösterir. Nitekim atalar kültü, bir Yezidi için çok önemlidir. Kaynak kişi de, kendilerinin Almanya’ya göç ettikleri dönemde, atalarının mezarlarına saygısızlık yapıldığını ve bu durumun kendilerini çok üzdüğünü atalarının mezarlarına sahip çıkmak için Almanya’dan döndüklerini ifade etmiştir.

Yezidilerin saç kesme ve sünnet törenleri de farklılıklar gösterir. Oğlan çocukları dokuz aylık olup da şeyh saçından bir tutam kesmeden önce saçları asla kesilmez (Adsay, 2011, s.43). Kaynak kişi, saç kesme töreni ile ilgili, bunun uydurma bir gelenek olduğunu, bir kısım Yezidinin bunu uyguladığını ve bir kısmının uygulamadığını, kendisinin bunu kabul etmediğini ifade etmiştir. Sünnet, Yezidiliğin en önemli ritüellerinden biridir. Kaynak kişi, sünnetsiz ölmüş bir bebeğin bile sünnet edilmeden mezara konulmasının haram olduğunu belirtmiştir. Sünnet törenlerindeki kirvelik kurumunun törelerindeki en önemli öge olduğunu ifade etmiştir. Kirvelik kurumunun önemini ise şu sözlerle dile getirmiştir: “*Müslümanlarla kirve olduktan sonra o Müslüman benim öz ve öz kardeşimdir. Benim yanımda annem ve babamdan daha fazla değeri vardır. Hatta benim kirvemim eşimle birlikte olduğu dōşeğe yanlışlıkla oturursam kırk gün imansız geçmiş olurum*” diyerek bu kurumun kutsallığına vurgu yapmıştır.

Yezidiler için hayatın ayrılmaz bir parçası olan gündelik ibadetlerinin çok bireysel uygulandığı ifade edilir (Yalkut 2002, s.50). Bu konuda kaynak kişinin söyledikleri de bu görüşü doğrular niteliktedir. Nitekim “*dini ve sosyal bir sorunuz olduğunda kime danışıyorsunuz?*” sorusuna, dini hiçbir sorunlarının olmadığını, anne ve babalarının kendi öğretmenleri olduğunu, ibadet biçimlerinde ise “*Yönümüzü güneş*

doğduğu zaman, 'Ya Allah'ım! Senin günahkâr kullarınız, kendi rahmetinle bizi kurtar, bizi affet.' Allah demeden ne yatarız ne de kalkarız. Yemek yediğimiz zaman Allahın emrini, müsaadesini almayana kadar yemeğimizi yemeyiz. Devamlı Allah'ı düşünür ve dilimizden düşürmeyiz” ifadesinden ibadetlerin kişi odaklı olduğu, cemaatle yapılan ibadetlerden bahsedilmediği ve diğer dinlerdeki gibi kesinleşmiş ve yapılması zorunlu dini ritüellerin/ayinlerin olmadığı görülür. Cebel Sincar ve Suriye Yezidilerinin ibadetlerinde okunan duaların, kaynak kişinin aktardığı duayla benzer olduğu görülmektedir. (Lescot 2001, s. 63). Yezidilerin “istirahat günleri” ise Çarşambadır, fakat Hristiyanlar ve Müslümanların kutsal günlerindeki gibi özel bir ayın söz konusu değildir. (Lescot 2001, s. 63).

Kaynak kişi, cenaze törenleri hakkında detaylı bilgi vermekten kaçınmıştır. Hangi “duaların okunduğu ve hangi ritüellerin yapıldığı” sorusuna ise, bazı duaların olduğunu, fakat kendisinin bu duaları bilmediğini, zaten bu okunan dualara inanmadığını, bunun yerine cenazede ölen kişi için “*Allah rahmet eylesin, Allah affetsin*”, demenin ölen kişi için daha faydalı olacağını ifade etmiştir. Kaynak kişi, şeyhlerin ve pirlerin ölümlerinin ardından dua okumalarının sebebini, müritlerden elde ettikleri/edecekleri maddi menfaatleri olduğunu ifade etmiştir. dolayısıyla, yukarıda belirttiği gibi “seküler” özellikler taşıyan kaynak kişi, sürekli vurguladığı “Yezidi olma” duyu ve kimliğini inanç üzerinden değil, kültürü üzerinden tanımlamaktadır.

Yezidiliğin, topluluk içi kurumsal bağlarını denetleyen “ahret kardeşliği”, “yapay akrabalık ilişkileri”nin kurulduğu bir adettir. Ahret kardeşlerinin aileleri arasında evliliğin yasak olması nedeniyle Yezidiler ahret kardeşlerini evlenmeleri yasak olan farklı bir kasttan seçerek evlenme imkânlarının kısıtlanması amaçlamaktadırlar. Kirvelikle ahret kardeşliği benzer olarak “kurgusal akrabalıklardır”. İlki, Yezidilerin Yezidi olmayan komşularıyla ilişkilerini düzenleyerek çoğunluk içinde onlara korunma sağlarken, diğeri toplumsal denetimle ilgili, unvan sahiplerinin keyfi güç uygulamalarının önüne geçer (Yalkut, 2002, s.35). Her Yezidinin iki ahret kardeşinin olması gerektiği, bunlardan birinin şeyh, diğersinin ise pir olması gerektiği ifade edilir (Açıkyıldız 2010, s.100). Bir erkeğin ahret kardeşini sadece erkek şeyh ve pirlere arasından seçebildiği, ancak kadını kısıtlayan böyle bir kuralın olmadığı, bunun yanı sıra kadının evlendiği takdirde kocasının kız ya da erkek kardeşini kendisine ahret kardeşi seçebileceği gözlemlenmektedir. Kaynak kişi, ahret kardeşliğinin de kirvelik kadar önemli olduğunu ifade etmiş, fakat bu konuda da detaylı bilgi vermemiştir.

Ahret kardeşleri, öz kardeşle bir tutulduğundan, aralarında cinsel ilişkinin gerçekleşmesi, ensest tabusunun ihlali olarak görülür. Ahret kardeşliği, özellikle cenaze törenlerinde önemli bir rol oynar. Ahret kardeşi, ölü yıkanırken cenazede hazır bulunmalıdır. Cenaze töreni sırasında kefen bezi baş üzerinde düğümlenir ki bu düğümü atmak da ahret kardeşinin görevidir. Ahret kardeşliği değişen koşullarla birlikte, Almanya örneğinde görülebileceği gibi, çeşitli bölgelerde önemini yitirmiştir. Ahret kardeşliği modern şartlara uymayan bir kurum olarak düşünölmeye başlanmıştır. Bu durumu, Yezidi toplumunun şeyh-pirmürüt şeklindeki hiyerarşik sistemindeki köklü bir değişimin girişmiş olduğunun göstergesi saymak mümkündür (Yalkut, 2002, s.81-83). Kaynak kişi de, daha önce de belirtildiği gibi şeyhlik kurumuna inanmadığını ve her problemin tüm cemaatin “mürüt” olduğu köylerinde çözülebildiğini ifade etmiştir.

Yukarıda anlatılan inanç ve ritüellerin Yezidi kimlik algısını nasıl yansıttığına bakılacak olursa; Kişiler arası ilişkilerin gözlemi, insanda iki temel eğilimin varlığını göstermektedir. İnsanlar, diğerleriyle ilişkilerinde, bir yandan onlara benzemek, onlarla bütünleşmek, onlar gibi olmak, onlardan geri veya aşağı kalmamak yönünde çaba göstermektedir. Diğer yandan ise, onlardan farklılaşmak, onlarla aynı olmamak onlardan daha önde, ileri veya üstün olmak isteği taşımaktadır (Bilgin, 2007, s.110). Bu bağlamda Yezidiler kendileriyle diğer “baskın” gruplar arasındaki farklara vurgu yapan “ahret kardeşliği” “cenaze törenlerindeki ritüellerin farklılıkları”, “günlük ibadetler” gibi kalıplar hakkında ayrıntılı bilgi vermektan kaçınmışlardır. Fakat Müslümanlar ve diğer dini cemaatlerle ilişkilerini düzenleyen “kirvelik” sistemini ise ayrıntılı bir şekilde anlatarak “baskın” gruplarla ilişkilerini meşrulaştırmışlardır. Kendi kimliklerine vurgu yapan adetler hakkında bilgi vermektan kaçınmalarının sebebi, kaynak kişide de gözlenen “baskın gruplardan kendini koruma iç güdüsü”dür.

Yezidiler kimliklerini en çok “iç evlilik” sistemini titizlikle uygulayarak koruduklarını düşünürler. Sosyal grupların diğer gruplardan farklılaşarak, onlardan daha üstün oldukları inancı (Bilgin, 2007, s. 110) Yezidi kültüründe de kendini gösterir. Tanrı tarafından seçilmiş ve özel bir grup olduklarına inanan Yezidiler bir yabancımanın “kan”ını nesillerine karıştırarak farklı ve üstün oldukları inancına ihanet etmeyi en büyük günah sayarlar. Yezidilerde iç evlilik sistemi, kuralların en katı biçimde uygulandığı ve hiçbir şekilde tavizin verilmediği bir uygulamadır. Nitekim sonradan Yezidi olunamayacağı düşüncesi de bu inancın bir tezahürüdür. Bu tür inanışlar, geleneksel ya da dinsel özellikler

gösterseler de asıl nokta, Yezidiliğin farklılıklarını göstermeye/vurgulanmaya yönelik tutumlarıdır. Yezidi cemaatine mensup genç ya da yaşlı erkekler, bütün ciddiyetleriyle, kızlarının veya kız kardeşlerinin Müslüman âşıklarıyla kaçması halinde öldürüleceklerini belirtmişlerdir (Allison, 2007, s.68). Kaynak kişi de ailesinden birinin Yezidi olmayan biriyle evlendiği takdirde kesinlikle onları bulup öldüreceğini ifade ederek bu konudaki görüşünü net bir biçimde ortaya koymuştur.

“İç evlilik sistemi” ya da kast sisteminin titizlikle korunmaya çalışılmasında dinsel gereklilik ile toplumsal ve dünyevi gereklilikleri birbirinden ayırmak güçtür. Bu sistemin bozulması halinde bir Yezidi'nin kendisini içinde bulunduğu toplumsal düzeni, kimliği, kısacası bildiği eşya düzenini, varoluşu alt üst olduğu ve bu dünyevi korkunun dini korkulardan daha az etkili olmadığı iddia edilir (Adsay, 2011, s.25).

Bu katı uygulamanın elbette sosyolojik bir alt yapısı vardır. Uzun süre baskı altında yaşamış bir topluluk olarak Yezidilerin bu uygulamalardaki temel amacı kendi iç denetimlerini sağlayarak aynı zamanda kadınların hem topluluk hem de kendi kast sistemi içinden evlenmelerini zorunlu kılarak ‘ötekiler’ ile aralarındaki kültürel sınırı da en çok bu ölçüde koruyabildikleri belirtilir (Adsay, 2011, I).

Sonuç

Sonuç olarak, Yezidilik inancına bakıldığında Yezidiliğin kökenleri hakkında birden fazla görüşün olduğu görülür. Bugün Yezidiler “tanrı tarafından seçilmiş” bir halk olduklarına inanmakta ve birçoğu Şeyh Adi'nin peygamberliğini kabul etmemektedir. Melek Tavus'u “şeytan” olarak değil, Allah'ın doğruyu yanlış göstermek için gönderdiği bir elçi olarak görmektedirler. Tabularını büyük ölçüde korumaktalar fakat modern hayatın ve özellikle diasporadaki Yezidilerle etkileşimin de etkisiyle katı kurallarda az da olsa kırılmalar yaşanmaktadır.

Bir Yezidi'nin birden fazla kimlik algısı vardır. Günümüz Yezidileri, geçmişte uğradıkları “ayrımcılık” nedeniyle diğer gruplara karşı hem kendilerini korumaya çalışmakta, kaynak kişinin “Türklüğümü de seviyorum” ifadesinde görüldüğü gibi, hem de “iç evlilik sistemi”ni koruyarak ve “adet ve inançlarıyla ilgili” ayrıntılı bilgi vermekten kaçınarak farklılıklarını korumaya çalışmaktadırlar. Bugün Yezidiler diğer dinlerden farklı olduklarını, Tanrı tarafından seçilmiş ve özel bir halk olduklarını hem de diğer dinler gibi kendi dinlerinin de tarihi ve kurumu olduğunu olduklarını ifade etmektedirler. Dolayısıyla, kimliğin

iki kaynağı olarak, değişimle birlikte farklı bir topluluk olarak tanınmayı talep etmek ve “ataların” geçmiş kurgusunu tekrar ederek yeniden üretmek şeklinde gösterilebilir.

Kaynakça

- Açıkyıldız, B. (2010). *The Yezidis, The History Of A Comunity, Culture and Religio*. London: I.B. Tauris.
- Adsay, F. (2011). *Kültürel Sınırların Edilgen Taşıyıcıları, Kadınlar: Viranşehir Yezidileri Örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Allison, C. (2007). *Yezidi Sözlü Kültürü*. (F. Adsay, Çev.). İstanbul: Avesta Yayınları.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*. İzmir: Aşina Kitaplar.
- Eriksen, T. H. (2009). *Küçük Yerler Derin Mevzular*. (F. Adsay, Çev.). İstanbul: Avesta Yayınları.
- Gennep Van, A. (1986). *Übergangsriten*. Frankfurt ve New York: Campus Verlag; Paris: Edition de la Maison des Sciences de l'Homme.
- Lescot, R. (2001). *Yezidiler, Din Tarih ve Toplumsal Hayat Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri*. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akıncı, D. Kömürcü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yay.
- Okçu, D. (2007). *Yezidilik ve Yezidiler*. I. Basım, Konya : Tablet Kitabevi.
- Özcoşar, İ. (2008). *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat 19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Schneider, R. (1984) *Die kurdischen Yezidi*. Ein Volk auf dem Weg in den Untergang. Göttüngen.
- Sever, E. (1996). *Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni*. İstanbul: Berfin Yayınları.
- Taşgın, A. (2005). *Türkiye Yezidiler Bibliyografyası*. I. Basım, Ankara: Aziz Andaç Yayınları.
- Temo, S. (2007). *Kürt Şiiri Antolojisi*. Cilt: 2, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Yalkut, S.B. (2002). *Melek Tavus'un Halkı Yezidiler*. İstanbul: Metis Yayınları.

